

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:02.04.2022 ✓Accepted/Kabul:12.06.2022

DOI:10.30794/pausbed.1097579

Research Article/Araştırma Makalesi

Topcu, M. C. ve Kılıçoğlu, G. (2022). "Sovyet Sonrası Dönemde Türkistan'da Radikal Dini Hareketler ve Faaliyetler: Hizb'ut-Tahrir Örneği", *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 53, Denizli, ss.185-199.

SOVYET SONRASI DÖNEMDE TÜRKİSTAN'DA RADİKAL DİNİ HAREKETLER VE FAALİYETLER: HİZB'UT-TAHRİR ÖRNEĞİ

Mert Can TOPCU*, Gökmen KILIÇOĞLU**

Öz

Hizb'ut-Tahrir, cihat politikasını şiddete değil tebliğle dayandıran ve küresel hilafet kurmayı amaçlayan bir örgüt olarak, dünya üzerinde 40'tan fazla ülkede faaliyet göstermekte ve Türkistan coğrafyasıyla da yakından ilgilenmektedir. Bölgeye nüfuz etmesi 1990'ların ikinci yarısından sonra olup, ilk olarak Türkistan'daki merkezi Özbekistan'da ortaya çıkmış ve İslami temellerin zayıflamış olduğu bir ortamda faaliyetlerini diğer cumhuriyetlere de genişletmiştir. Bu aktarılanlar çerçevesinde örgütün Türkistan'daki yapılanması incelenmesi gereken bir konudur. Türkçe literatürde Hizb'ut-Tahrir hakkında görece yeterli çalışma bulunsa da örgütün Türkistan'daki faaliyetlerine odaklanan çalışmalarda eksiklik bulunmaktadır. Bu bağlamda makalenin amacı, örgütün kendi aktardığı kaynaklar ile Türkçe-İngilizce literatürdeki özgün çalışmalardan yararlanarak öncelikle Hizb'ut-Tahrir'i incelemek ve daha sonra örgütün Türkistan'daki faaliyetlerini aktarmak olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Dini Söylemli Oluşumlar, Hizb'ut-Tahrir, Türkistan.*

RADICAL RELIGIOUS MOVEMENTS AND ACTIVITIES IN TURKESTAN IN POST-SOVIET PERIOD: THE CASE OF HIZB'UT-TAHRIR

Abstract

As an organization that bases its jihad policy on commune, not violence, and aims to establish a global caliphate, Hizb'utTahrir operates in more than 40 countries around the world and is closely interested in the geography of Turkestan. Its penetration into the region was after the second half of the 1990s, and it first emerged in Uzbekistan, its center in Turkestan, and expanded its activities to other republics in an environment where Islamic foundations were weakened. Within the framework of what has been conveyed, the organization's structuring in Turkestan is an issue that needs to be examined. Although there are relatively sufficient studies on Hizb'ut-Tahrir in the Turkish literature, there is a lack of studies focusing on the organization's activities in Turkestan. In this context, the aim of the article is to examine Hizb'ut-Tahrir first and then to convey the activities of the organization in Turkestan by making use of the sources cited by the organization and original studies in the Turkish-English literature.

Key Words: *Religious Discursive Formations, Hizb'ut-Tahrir, Turkistan.*

*Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası Güvenlik ve Terör Programı, DÜZCE.

e-posta: mertcannopcu12@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0003-1439-4031>)

** Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, DÜZCE.

e-posta: gokmenkilicoglu@duzce.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-3161-1907>)

GİRİŞ

İslam dini, Türkistan'da bağlayıcı bir unsur olarak bölge insanlarının kimliğinde kendine yer edinmiş ve bütünleştirici bir etki yaratmıştır. Ancak önce Rus Çarlığı ve daha sonra Sovyetler Birliği döneminde bölgede din karşıtı politikaları icra edilmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde, İslam bölgeden tecrit edilmeye çalışılarak düşünceden ve eğitimden kaldırılmış; bölge Müslümanlarının diğer Müslümanlarla bağlantısı kesilmiştir. Ayrıca dini gruplar ciddi bir baskıyla karşılaşmış ve toplum nezdinde saygı duyulan imamlar ve din adamları yok edilmiştir. İslam dünyasının bölge ile iletişimi bir yana dursun, bölge Türkleriyle soydaş olan Türkiye Cumhuriyeti dahi Sovyetler Birliği aracılığı olmadan bu coğrafya ile diyalog kuramamış ve bir etkileşim sağlayamamıştır. Bu konjonktürde Türkistan'da din boşluğu ortaya çıkmış ve post-Sovyet cumhuriyetlerinde İslam bir ihtiyaç olarak belirmiştir. Sovyetler Birliği'nin zorla uygulamaya çalıştığı ateizm politikası görece başarılı sayılabilecek şekilde uygulansa da İslam, halk bünyesinde yaşatılmış ve tam anlamıyla tasfiye edilememiştir.

Sovyetler Birliği'nin her alanda olduğu gibi din konusunda da baskıcı bir rol üstlenmesi, dini grupların faaliyetlerini yer altına kaydırmasına, yeraltı İslami okulların ortaya çıkmasına ve Müslümanların dinsel arayışlarını bu gruplarda bulmasına sebebiyet vermiştir. Elbette bu gruplar faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmekte olup ciddi bir Sovyet baskısıyla karşı karşıya bulunuyorlardı ancak Glasnost (açıklık) ve Perestrojka (yeniden yapılanma) dönemiyle birlikte icraatlarını gün yüzüne çıkartmaya başlamışlardır. Dönemin getirdiği yumuşama politikaları ve dinin üzerindeki baskının hafiflemesi, İslam'ın bölgeye nüfuz ederek yeniden hayat bulmasına ve ancak radikal grupların da boy göstermesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda hem bölge içi hem de bölge dışı dini söylemleri gruplar, siyasi partiler veya silahlı örgütler kimliğinde bölgeye nüfuz ederek İslam'ın devlet modelini kuracaklarını iddia etmişlerdir. Bölge dışı gruplar temelde Vehhabi ve Selefi akımlar ekseninde Türkistan'a giriş yaparken ağırlıklı olarak muhafazakar dindar grupların bulunduğu Fergana Vadisi'ni kullanmışlardır. Bu gruplardan biri de Hizb'ut-Tahrir El İslami örgütüdür.

Hizb'ut-Tahrir El İslami veya kısaca bilinen adıyla Hizb'ut-Tahrir, 1953 yılında Takiyuddin en-Nebhani tarafından Kudüs'te kurulmuş olan ve bütün Müslümanları küresel bir hilafet çatısı altında toplamayı gaye edinen dini söylemleri bir oluşumdur. İlk etapta Arapça konuşulan ülkelerde faaliyetlerine başlayan örgüt, zamanla küresel bir zemin elde etmiş ve günümüzde 40'tan fazla ülkede faaliyet gösteren bir yapılanma haline gelmiştir. Türkistan bölgesiyle de yakından ilgilenen Hizb'ut-Tahrir, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının akabinde bölgeye nüfuz ederek ilk olarak Özbekistan'da ortaya çıkmıştır. İslami temellerin zayıfladığı bir ortamda büyüyen örgüt, faaliyetlerini zamanla Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kazakistan'a doğru genişletmiş ve bölge genelinde kendine yer edinmiştir. Esasen çalışmanın temel amacı da Hizb'ut-Tahrir'in Türkistan'daki faaliyetlerini genel olarak incelemektir. Ancak Hizb'ut-Tahrir, Kudüs'te kurulması ve küresel bir hilafeti gaye edinmesi bir yana İngiltere merkezli bir yapılanma olması ve cihat politikasını şiddetin aksine tebliğe dayandırması açısından ilgi çekici bir örgüttür. Bu sebeple Hizb'ut-Tahrir'in de incelenmesi gerekmektedir.

Hizb'ut-Tahrir ile ilgili Türkçe ve yabancı literatürde pek çok araştırma bulunmakla birlikte özellikle Türkistan genelinde örgütün faaliyetlerine odaklanan çalışmalarda eksiklik bulunmaktadır. Bu minvalde çalışmanın temel amacı Hizb'ut-Tahrir örgütü ile birlikte örgütün Türkistan'daki yapılanmasını ve faaliyetlerini incelemek olarak belirlenmiştir. Çalışma oluşturulurken yararlanılan kaynaklar olarak örgütün kendi yazıları ve kitaplarının yanında Türkçe ve İngilizce literatürde bulunan birincil, ikincil ve üçüncül kaynaklar da kullanılmıştır.

1. HİZB'UT -TAHRİR EL İSLAMİ

1. 1. Hizb'ut -Tahrir'in Kuruluşu ve İdeolojisi

Hizb'ut-Tahrir, Filistinli bir ilahiyatçı ve kadı olan Takiyyüddin en-Nebhani tarafından 1953 yılında Doğu Kudüs'te kurulmuş dini söylemleri bir oluşumdur. Fikirsel temellerini kurucusu Nebhani'nin fikirlerinden alan Hizb'ut-Tahrir, lider merkezli bir örgüt olup ideolojisini İslam çerçevesinde çizen ve küresel hilafet kurmayı amaçlayan bir yapılanmadır (Aktaş, 2021: 81). Kuruluş gayesini İslam ümmetinin düşmüş olduğu şiddetli çöküntüden, diğer bir deyişle Batı egemenliğinden kurtarmak olan tanımlayan örgüt, Allah'ın indirdiği Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla İslam Hilafeti'ni tekrar canlandırmak istemektedir (Hizb'ut-Tahrir Merkezi Medya Ofisi, 2008: <http://shorturl.at/prCO3>).

1909 yılında İslam Hukuku alanında öğretmenlik yapan bir babanın oğlu olarak Kuzey Filistin'in İczim Köyü'nde dünyaya gelen Takiyyüddin en-Nebhani, El-Ezher Üniversitesi'nde eğitimini tamamlamış ve İslam hukukçusu olmuştur. Daha sonra şeriat mahkemelerinde katiplik, baş katiplik, kadı muaviniği ve kadınlık görevlerini icra eden Nebhani, Arapların Yahudiler karşısındaki yenilgisinin akabinde vatanlarındaki durumu tersine çevirme amacıyla Hizb'ut-Tahrir'i kurmuştur (Faruki, 2014: 15-18). Nebhani'nin 1977 yılında ölmesinden sonra liderlik makamına Abdul Kadim Zallum gelmiştir. Örgütün Türkistan'a girişinde etkisi olan Zallum da Nebhani gibi El-Ezher Üniversitesi'nde eğitim almış ve kuruluş aşamasında örgüte dahil olmuştur. Zallum'dan sonra ise Kahire Üniversitesi'nde mühendislik eğitimi almış olan Ata Ebu'r liderlik makamına gelmiştir. Lider kadrosunun eğitilmiş olmaları, örgütün hiçbir döneminde entelektüel temelden yoksun kalmadığı şeklinde yorumlanmıştır (Demircioğlu, 2021: 160).

Siyasi bir parti olarak kendisini tanımlayan Hizb'ut-Tahrir'in ideolojisi, İslami fikir üzerine kuruludur. İslam'ı toplumda, yönetimde ve hayatın sair işlerinde ortaya çıkartmak isteyen örgüt, demokratik yapılanmayı küfür nizamı olarak tanımlamakta ve bu yönetim biçiminin caiz olmadığını söylemektedir. Bu bağlamda Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyi amaçlarken İslam yönetim nizamının Hilafet olduğunu belirtmekte; Hilafet'in Komünizm ve Kapitalizme alternatif bir yönetim biçimi olduğunu savunmaktadır. Ayrıca örgüte göre kurulacak olan İslam devleti, tek bir hilafet çatısı altında kurulmalı, ikilik olmamalıdır. Zira İslam Şeriat'ını uygulayan tek bir halife bulunmalıdır (Hizb'ut Tahrir, 2010). Öyle ki 1979 İran İslam Devrimi gerçekleşikten sonra Humeyni'ye Halifelik teklifi götürülmüş ancak Humeyni bu teklifi görmezden gelmiştir. Humeyni'den sonra aynı teklif 1990'ların ortasında, o dönemdeki Afganistan'ın fiili devlet başkanı ve Taliban'ın kurucusu Molla Ömer'e de yapılmış ancak Molla Ömer de bu teklifi reddetmiştir (Aktaş, 2021: 84-85). Bahsi geçen halifelik arayışı Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Halifelik makamının kaldırılmasıyla Müslümanların başsız kaldığı düşüncesinden kaynaklıdır (En-Nebhani, 2007: 229). Özet olarak örgüt, hakimiyetin şeriate bağlandığı, otoritenin ümmete verildiği, tek bir halifenin bulunduğu, Şerî hükümler vasıtasıyla anayasa ve kanunların belirlendiği ve başlangıçta savaşa dayalı cihat anlayışının farz-ı kifaye¹ sayıldığı bir anlayışa sahiptir (Hizb'ut Tahrir, 2010).

Hizb'ut-Tahrir ile ilgili genel kanı, örgütün hilafeti kurmak için şiddete dayalı mücadeleden ziyade tebliğe dayalı bir metot takip ettiği yönündedir (Aktaş, 2021: 79). Bu düşünce örgütün şu ana kadar şiddeti bir araç olarak kullanmamış olmasından kaynaklıdır. Zira Hizb'ut-Tahrir'in kendi aktardıklarına bakarsak tebliğ anlayışının kabul edilmesiyle birlikte savaşa dayalı cihadın farz-ı kifaye sayıldığı aşama başlangıç aşamasıdır. Bu açıklama, gaye edilen küresel hilafet kurulduğunda savaşın benimseneceği anlamını ortaya koymaktadır. Bu meyanda İsrail gibi devletlere karşı tüm hallerde savaş halinin esas alınacağı ve daima savaş halindeymiş gibi muamele edilmesi gerektiği de örgüt tarafından açıkça deklare edilmiştir (Hizb'ut Tahrir, 2010: 84). Ahmet Rashid'in bir Hizb'ut-Tahrir lideri ile yapmış olduğu röportaja göre, örgütün Vehhabilerden ayrılmasının temel sebebi şeriatın barışçıl bir şekilde getirilme isteğidir. Zira bahsi geçen lidere göre Vehhabiler, gerilla savaşı yürütmek isteyen ve İslam ordusunun kurulmasını hedefleyen aşırılık yanlılarıdır. Ancak lider, en nihayetinde savaşın kaçınılmaz olduğunu zira Türkistan'daki Türk cumhuriyetlerinde hükümet baskılarının çok güçlü olduğunu belirtmektedir (Rashid, 2000: shorturl.at/ıoyRV). Son olarak örgüt, "Hadaratlar Çatışması Kaçınılmazdır" isimli neşrettiği kitabın "Talep Cihadını İnkâr Edenlere Reddiye" isimli başlığında Kur'an-ı Kerim'den alıntılar yaparak yalnızca sözlü tebliğe dayalı cihadın imkansızlığından bahsetmiştir (Hizb'ut Tahrir, 2017: 85-90). Bu bağlamda Hizb'ut-Tahrir'in ilk aşamada savaşın aksine tebliğe dayalı cihat anlayışını benimsediği söylenebilir. Ancak İslam dünyasındaki tüm hükümetleri Batı dünyasının sömürgeci yaratımları olarak gördüğü için bahsi geçen hükümetler ve Batı dünyası tarafından doğrudan şiddet temelli olarak algılanmış (Hanif, 2012: 205) ve birçoğunda yasaklanmıştır.

1. 2. Hizb'ut-Tahrir'in Örgüt Hiyerarşisi ve Kadro Yapısı

Hizb'ut-Tahrir'in yönetimi elinde bulunduran idari organları, üç düzey halinde sıralanırken bir piramit yapısı içinde hiyerarşi zincirine tabiidir. Bu piramidin en üstünde örgütün lideri ve liderin etrafında şekillenen merkezi liderlik komitesi bulunmaktadır (Elmas, 2008: 8). Bahsi geçen komitenin görevi örgütü yönlendirmek ve icra edilecek tüm faaliyetlerin idare ve kontrolünü gerçekleştirmektir. Esasen komite olağan üstü yetkilere sahip olup, herhangi bir üyeye sebep izah etmeksizin dilediği cezayı verebilmekte ve en ağır yaptırımları uygulayabilmektedir. Ayrıca örgütün anayasası ve diğer bütün mevzuatı da bu komite tarafından belirlenmektedir

¹ Farz-ı Kifaye, İslami fıkında bazı mükelleflerin yapmasıyla diğerlerinin yükümlülüğünün kalktığı farz demektir. Cenaze namazı, bu bağlamda örnek olarak verilebilir. Sürek, Ş. (2019). *İslâm Fıkında Farz-ı Kifâye*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

(Faruki, 2014: 179-180). Liderlik yapısı ise fiziki ve fikri liderlik anlayışı ekseninde ikiye ayrılmıştır. Fiziki liderlik iktidar yönetimi altında gerçekleştirilirken fikri liderlik ise örgütün görüşleri lehine kamuoyu oluşturmak, diğer bir deyişle propaganda yapmak suretiyle gerçekleştirilmektedir (Faruki, 2014: 167). Liderlik kadrosunun altında da eyalet ve mahalli düzeyde faaliyet gösteren kurullar hiyerarşik olarak sıralanmakta olup; eyalet düzeyinde eyalet komitesi, mahalli düzeyde ise mahalli komite ve ders halkası birimleri mevcuttur (Faruki, 2014: 178). Komiteler arası haberleşme de hiyerarşik yapı gibi dikey uzanmaktadır. Talimatlar, merkezi liderlik komitesinden aşağı inerken raporlar da en alt tabandan yukarı doğru iletilmektedir (Faruki, 2014: 177). Ancak örgütte bulunan hücre liderleri, ekipleriyle birlikte bağımsız olarak eylemlerine karar verebilme yetkilerine sahiptir. Bu bağlamda örgütün adem-i merkeziyetçi bir anlayışa da sahip olduğu söylenebilir (Demircioğlu, 2021: 162).

Hizb'ut-Tahrir'e üyelik meselesi ise diğer örgütlere katılımlardan farklılık arz etmekte olup kolay değildir. Örgütün kendi yöntemine göre bir kişinin Hizb'ut-Tahrir'e katılması için Müslüman olması, 6 aylık bir eğitimle Hizb'ut-Tahrir kültüründe erimesi ve en nihayetinde yemin etmesi gerekmektedir (Hizb'ut Tahrir Türkiye, 2019: <http://shorturl.at/iJkX>). Partiyeye bağlılık yemini (Botakarayev, 2019: 182-183):

"İslam'ın güvenilir bekçisi olacağıma, İslam'ı savunacağıma, Hizb'ut Tahrir'in fikirlerini ve ilkelerini sözlü veya fiili olarak benimseyeceğime, önderlere güveneceğime ve üye olduğum sürece görüşlerime ters düşse bile onun kararlarını yerine getireceğime, Hizb'in fikirlerini ve gayesini gerçekleştirmek için gerekenleri yapacağıma Yüce Allah'ın adına yemin ederim. Allah söylediklerimizin üzerine şahid olsun!"

şeklinde olup bu yemin akabinde üyeliğe kabul edilir. Yemin cümleleri okunduktan sonra aday, doris² statüsüne sahip olur ve örgüt gizliliğini tutacağına dair bir taahhüt verir. Üye, doris statüsünde 3 ay geçirdikten sonra yapılan sınavda başarılı olunursa halka adı verilen eğitim grubunu oluşturma hakkını üstlenen müşrif³ statüsüne başvuruda bulunur (Botakarayev, 2019: 183).

Grup üyeleri, sadece isimleri ve takma adlarıyla birbirini tanırlar. Zira tutuklamalar ve gözaltı uygulamalarında ancak bu şekilde kendilerini kamufle ederler. Aktarılanlara göre tutuklanan kişilerin ifadelerini almak çok zordur, çünkü güvenlik güçleri bir soru sorduğunda gözaltındaki örgüt üyeleri sadece "Allahu Ekber" diye cevap vermektedir (Botakarayev, 2019: 183). Bu durum, üyelerin örgüte ideolojik olarak bağlılığını ortaya koymaktadır. Zira örgüt kurucusu Nebhani döneminden beri örgüt üyeliğinde katı bir yaklaşım izlenmekte ve sıkı ideolojik homojenlik korunmaya çalışılmaktadır. Özellikle Nebhani döneminde üyelerin kabule mecbur olduğu görüşler, temelde şeriat açısından izah edilirken hareketin siyasi tesirini artırmak için tasarlanmış tekniklerle İslam'ın yapı taşları kullanıldığı iddia edilmiş ve üyeler ciddi düzeyde radikalleştirilmiştir (Faruki, 2014: 177).

1. 3. Hizb'ut-Tahrir'in Dış Siyaset Algısı

Hizb'ut-Tahrir, kurmayı hedeflediği İslam devletinin dış siyaseti olarak halklar arasında İslamiyet'i yayma gayesi taşıdığını iddia etmektedir. Hz. Muhammed'den Türkiye Cumhuriyeti dönemine kadar İslam'ı yayma gayesinin gerçekleştirdiğini savunan örgüt, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte bu faaliyetlerin sonlandığını söylemektedir. Bu sebeple kurulacak olan İslam devletinin en temel gayesi gittiği her yere İslam'ı götürmek olarak belirlenmiştir (En-Nebhani, 2007: 229).

Devletlerarası ilişkilere ise realist perspektiften bakan örgüt, başka bir düşman ile savaşmak için diğer düşman devletlerle iyi komşuluk ve münasebet kuran antlaşmaları yapmayı caiz bulmaktadır. Esasen temel amaç İslam'ın yayılması olduğu için küfür olarak isimlendirdiği devletlerle nihai gayeye giden yolda iş birliği, ticaret ve diyalogu açık tutmaktadır (En-Nebhani, 2007: 235-236). Ancak yabancı devletlerle kurulacak ilişkilerin sadece devlet eliyle olmasını uygun görmekte bu ilişkinin birey, parti, kitle veya cemaat bazında olmasını açıkça reddetmektedir (Hizb'ut Tahrir, 2006: 61). Diğer yandan örgüt, aralarında antlaşma olmayan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere⁴, Fransa ve Rusya gibi devletleri muharip devletler olarak isimlendirmiş ve onlara karşı her türlü

2 Acemi öğrenci demektir. Botakarayev, B. (2019). *Orta Asya'da Sovyet Dönemi Sonrası İslami Hareketler*. İksad Yayınevi, Ankara. 182.

3 Eğitimdeki grup başkanı/başkanlarına verilen isim. Bkz: Botakarayev, *Orta Asya'da Sovyet Dönemi Sonrası İslami Hareketler*, 182

4 Hilafete dayalı İslam devletinin İngiltere ile diplomatik ilişki kurmaması ön görülmüştür. Ancak örgütün merkezi İngiltere'de bulunmaktadır. Khamidov, A. (2003). "Countering the Call: The U.S., Hizb-ut-Tahrir, and Religious Extremism in Central Asia", *Brookings Institution, Analysis Paper*, 1. Bu durum söylem ile uygulama arasında bir çelişki ortaya koymaktadır. Diğer yandan İngiltere'nin teröre ve dini söylemlili oluşumlara karşı mücadele politikaları açıkken Hizb'ut-Tahrir'i bir terör örgütü olarak görmeyip, şiddeti benimsemediği gerekçesiyle faaliyetlerini yasaklamaması İngiltere ile örgüt arasındaki bağlantıyı sorgulanır hale getirmektedir. Noman Hanif, İngiltere ile Hizb'ut-Tahrir arasındaki bağlantıyı, İngiltere'nin örgütü bir dış politika aracı olarak kullanıyor olabileceği yorumuyla tarif etmiştir. Hamsici, M. (2021). Hizb-ut Tahrir: Bazı ülkelerde yasaklanan örgütün Türkiye'deki konumu ne? (06.06.2022). <https://rb.gy/svy1xi>

tedbirlerin alınmasını, onlarla hiçbir şekilde diplomatik ilişki kurulmamasını benimsemiştir. Ancak bahsi geçen devletlerin halklarının kurulacak olan İslam devletinin sınırları içine girmelerine izin verilmiştir. İsrail ise bir önceki bölümde de belirtildiği gibi diğer tüm devletlerden ayrı tutulmuş ve İsrail'e karşı aralarında ateşkes olsun veya olmasın her zaman savaş hali düşüncesi esas alınmıştır. Ayrıca İsrail halkının kurulacak İslam devletinin sınırlarına girmesi de yasaklanmıştır (Hizb'ut Tahrir, 2010: 83-84). Hizb'ut-Tahrir'in bu görüşlerine rağmen "henüz" şiddeti benimsememesi, bazı batılı devletler tarafından terör örgütü olarak algılanmamasına sebebiyet vermiştir. Örneğin; Hizb'ut-Tahrir, ABD'nin terör örgütü olarak kabul ettiği bir grup değildir (US. Department of State: shorturl.at/oBY26). Örgüt benzer şekilde; İngiltere, Avustralya, Hollanda ve Danimarka gibi Batılı devletlerde (Hamsici, 2021: <https://rb.gy/svy1xi>) yasaklanmamış bir grup olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Örgüt, İsrail'de yasaklanmış bir grup olsa da Hizb'ut-Tahrir'in Türkiye Sözcüsü Yılmaz Çelik'in İsrail Gizli Servis Ajansı olduğu iddia edilen İmadudeen Barakat ile görüştüğü ve Barakat'tan para aldığına yönelik iddialar mevcuttur (Sabah, 2009: shorturl.at/eoO13). Buna karşılık örgüt, Mossad ve CIA ile bağlantılı olduğu yönündeki iddiaları açık bir şekilde reddetse de (Hizb-ut Tahrir Türkiye Vilayeti, 2009: shorturl.at/hiCO3); bu aktarılanlar, örgütün Müslüman nüfusa sahip ülkelere yönelik bir dış politika aracı olarak kullanıldığı iddialarını destekler niteliktedir.

Hizb'ut-Tahrir, Müslümanların Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Para Fonu gibi küresel örgütlere katılmasını da caiz bulmamaktadır. Zira Hizb'ut-Tahrir'e göre bu örgütler, İslami hükümler ile çelişmektedir. Ayrıca salt batı ekseninde şekillenen örgütlere katılım değil, İslami beldeler olarak isimlendirdiği ülkelerin öncülüğünde kurulmuş olan Arap Konferansı Örgütü, İslam Konferansı Örgütü ve Ortak Savunma Paketi gibi örgütlere ve bölgesel paktlara katılımlar da caiz bulunmamaktadır (Hizb'ut Tahrir, 2010: 88).

Son olarak örgüt, ülkeleri Dar-ül-İslam ve Dar-ül-Küfür olarak ikiye ayırmaktadır. Dar-ül İslam, İslam hükümlerinin tatbik edildiği, halkı gayrimüslim olsa da İslam ordusuna teslim olmuş yer olarak tanımlanmaktadır. Dar-ül Küfür ise demokrasi, Kapitalizm ve Komünizm gibi küfür hükümlerinin uygulandığı ve halk Müslüman olsa bile bu kurullarla güvenin sağlandığı yerdir. Bu bağlamda örgüte göre mevcut vaziyette dünya üzerinde İslam hükümlerinin tam olarak uygulandığı bir devlet bulunmamaktadır. Bu sebeple halklar Müslüman olsa da tüm ülkeler Dar-ül Küfür olarak isimlendirilmektedir (Hizb'ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi, 2008: shorturl.at/kpKU8).

2. HIZB'UT TAHRİR'İN TÜRKİSTAN'DAKİ FAALİYETLERİ

Hizb'ut-Tahrir'in ilk aşamadaki çalışma sahasına bakıldığında, küresel bir yayılmadan ziyade yerel düzeydeki İslami beldelerde faaliyet gösterdiği görülmektedir. İslami beldeler özelinde de Arap beldeleri, İslam kültürünün temel unsurlarını ve Kur'an ile Hadis'in dilini barındırdığı için en uygun başlangıç aşaması olarak görülmüş ve örgüt, faaliyetlerine Arap beldelerinden başlamıştır. Bu bağlamda örgüt, Kudüs'te kurulduktan sonra Ürdün, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerde ilk yapılanmalarını oluşturmuş ve akabinde diğer Müslüman ülkelere de yayılmıştır (Aktaş, 2021: 86). Ayrıca örgüt, Avrupa, Avustralya, Amerika, İskandinavya, Uzak Doğu ülkeleri ve Rusya başta olmak üzere diğer Müslüman olmayan ülkelere de yayılmış olup günümüzde 40'tan fazla ülkede faaliyet göstermektedir (Hizb'ut Tahrir Türkiye, 2020: shorturl.at/oCKP1).

Örgütün Türkistan'a tam olarak ne zaman girdiği bilinmese de Sovyetler Birliği'nin din ve siyaset üzerindeki kontrolünün azalmasıyla bu sızmanın gerçekleştiği tahmin edilmektedir (Ahmed and Stuart, 2009: 54). Ancak örgütün fikirleri Türkistan'a 1980'lere doğru bölgedeki yükseköğretim kurumlarında okumak için Ürdün ve Filistin'den gelen öğrenciler aracılığıyla giriş yapmıştır (Aktaş, 2021: 88). Bölgesel faaliyetlerin ilk izleri ise 1990'ların ortalarında Özbekistan'da ortaya çıkmıştır. Özbekistan'da örgüte karşı yürütülen mücadele ve artan baskılar sebebiyle 1997 yılında Fergana'ya sınırı bulunan Kırgızistan bir sonraki yerleşke olmuştur. 1998 yılında da Tacikistan'a genişleyen örgüt, Özbekistan'daki üyeler tarafından ciddi şekilde desteklenmiştir (Ahmed and Stuart, 2009: 54). Bu meyanda örgütün Kazakistan ve Türkmenistan'da da yapılanmaları bulunmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Türkistan'daki tüm dini söylemliler terör örgütleri ve radikal hareketler gibi Hizb'ut-Tahrir için de Fergana Vadisi önemli bir yapılanma ağı ve faaliyet bölgesidir. Zira Fergana, coğrafi olarak dış siyasi merkezlerden uzak ve izole bir vadedir. Dolayısıyla vadi, muhalif siyasilere, muhafazakarlara ve radikallere ev sahipliği yapmaktadır (Demirci, 2012: 36).

Örgütün Türkistan'daki nihai amacı; Sovyetler Birliği sonrası kurulan otoriter rejimleri İslami esaslara dayalı iktidarlara dönüştürmek, Şii İran ile Yahudileri bölgeden uzak tutmak ve Doğu Türkistan'ı Çin zulmünden kurtararak Türkistan ile birleştirmektir (Demircioğlu, 2021: 162-163). Bu minvalde Hizb'ut-Tahrir, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan dinsel ve ideolojik boşluktan da yararlanarak hızlı bir şekilde gelişme göstermiş ve dini bilgiye ihtiyaç duyan bölge insanları açısından rağbet görmüştür (Ahmed and Stuart, 2009: 55). Bu durum örgütün 2005 yılındaki İngiltere lideri Celaleddin Patel tarafından da kabul edilmiş ve örgütün Türkistan'da ciddi bir üye sayısına sahip olması, İslam'ın Sovyetler Birliği döneminde baskı altında olmasına ve birliğin çöküşüyle İslam'ın dirilişinin ortaya çıkmasına bağlanmıştır (Abedin, 2005: shorturl.at/hlwH7). Çarlık ve Sovyet dönemindeki dini yok etme politikalarının Türkistan halkları nezdindeki olumsuz etkisini ve Sovyet sonrası dönemde Hizb'ut-Tahrir gibi oluşumların bölge halkı nezdinde rağbet görme sebebinin İsmail Hakkı Bey'den aktarma yapan Yalçınkaya'nın (Yalçınkaya, 2006: 253): *"Asyâ ehli-i İslâmının tashîh-i ahlâk etmesi asırlara muhtaçdır. Bu münâza'ât-ı düveliyye arasında kendi başlarına iş görebilmesi nasıl mümkün değil ise bir tarafın icrâ'âtına âlet olmadan kendilerini kurtarması dahi o kadar muhaldir."* sözlerinden anlayabiliriz. Diğer yandan örgütün bölgedeki halklardan aldığı destek ekonomik konjonktürle de ilgilidir. Zira bölgedeki cumhuriyetler, ekonomik açıdan istikrarsız olan; yüksek işsizlik ve yoksulluk gibi yapısal problemleri bünyesinde barındıran devletlerdir. Örneğin 2002 rakamlarına göre; Özbekistan'da aylık ortalama ücret 15 Amerikan Doları'na tekabül ederken, Tacikistan'da nüfusun %70'i ayda 30 Amerikan Doları'ndan daha az kazanmaktaydı (Khamidov, 2003: 2). Bu bağlamda Hizb'ut-Tahrir'in anayasa tasarısında sunulan; işsizlere iş garantisi verilmesi, yaşlılar ve özürülülerin bakımlarının üstlenilmesi, ücretsiz sağlık hizmeti sağlamanın görev edinilmesi ve borçluların borçlarının kapatılacağı söylemi (Hizb'ut Tahrir, 2006: 54-56) bölgesel açıdan örgütün çekiciliğini arttırmıştır.

Örgüt için şiddet, şu ana kadar kullanışlı bir yöntem olarak benimsenmemesine rağmen Sovyet sonrası bağımsızlıklarını kazanan cumhuriyetlerin liderleri tarafından düşman olarak algılanmıştır. İktidarlar, otoritelerine gölge düşürecek tüm muhalif görüşlere karşı savaş ilan etmişlerdir. Bu konjonktürde Hizb'ut-Tahrir, faaliyetlerini ağırlıklı olarak yer altında tutmuştur (Ahmed and Stuart, 2009: 55). Ancak bu baskı politikaları iç dinamiklerin yanında Rusya, Çin ve ABD kaynaklı dış zorlamalarla da ilişkilidir. Zira bölgede hala söz sahibi bulunan Rusya'nın terörle mücadele konusunda Müslümanları hedefe koyması, Çin'in Doğu Türkistan'dan kaynaklı tedirginliği ve bu bağlamda dini söylemlilerle oluşumlara düşmanlığı, 11 Eylül sonrası ABD ekseninde başlatılan önleyici savaş doktrini ve "ya bizimlesiniz ya onlarla" söylemi, bölge cumhuriyetlerinin dini söylemlilerle hareketlere ve dolayısıyla Hizb'ut-Tahrir'e karşı ciddi bir baskı oluşturmasına sebep olmuştur.

Bölge özelinde örgütün yapılanma düzeyi ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber örgüte katılım, halkın gösterdiği rağbet ve hükümetler tarafından yürütülen karşı mücadele politikaları da farklılık arz etmektedir. Bu minvalde Hizb'ut-Tahrir'in Türkistan genelindeki yapılanması öze indirgenerek ülke bazında incelenmelidir.

2. 1. Özbekistan

Sovyetler Birliği sonrası dönemde, geçmişin getirdiği dinsel boşluk sebebiyle İslami değerler ön plana çıkmaya başlarken Özbekistan ve diğer bölge devletleri, dini eğitim ve din faaliyetlerini tek elde ve devlet uhdesinde yürütmeye çalışmışlardır. Ancak beklenen olmamış ve devlet dışı dini yapılanmalar hem Özbekistan'da hem de bölgede hızla yayılmıştır. Bu bağlamda devletin kontrolü dışında, 1991-1993 arasında 5000'e yakın dini okul açılmıştır (Demirci, 2012: 37). Diğer yandan muhalif İslamcı partilerin ve radikal grupların ön plana çıkmaya başlaması, 1992'de Tacikistan'da bir iç savaşın cereyan etmesi ve bu iç savaş üzerine İslamcıların yer aldığı koalisyonun iktidara gelmesi; Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un ülkesindeki muhalif partileri ve grupları kapatmasına sebep olmuştur. Ayrıca Fergana Vadisi'ndeki tüm yerel, sosyal ve radikal gruplara da sert müdahalelerde bulunulmuştur. 1997 yılında Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesi de dini söylemlilerle hareketlerin bir tehdit oluşturduğu yönündeki algıyı güçlendirmiştir (Demirci, 2012: 38). Bu bağlamda İslam'ın Türkistan genelinde siyasal arenaya girmesi ve Özbekistan'da da boy göstermesi üzerine Kerimov, kendisine yönelik tek muhalefet hareketini icra eden İslamcılara karşı baskıcı bir mücadele dönemi başlatmıştır. Hedefe yerleştirilen Hizb'ut-Tahrir, 1999 yılında Kerimov'a karşı bir suikast girişiminden sorumlu tutulmuş ve akabinde örgüte yönelik baskılar artış göstermiştir. Bahsi geçen baskılar salt örgüt üyelerini değil, onların ailelerini, arkadaşlarını ve akrabalarını da kapsamıştır (Aktaş, 2021: 88).

1992'de Hokand/Özbekistan'da ilk izleri görülen (Çelikpala, 2006: 235) Hizb'ut-Tahrir, Türkistan'daki faaliyetleri nezdinde Özbekistan'ı bir merkez haline getirmiş ve diğer Türk cumhuriyetlerine nazaran bu ülkede daha geniş bir yapılanma ağı kurmuştur (Karaginannis, 2006a: 263-264). Örgüt açısından Özbekistan'ın bir merkez olması, Karaginannis tarafından; ekonomik yapının bozukluğuna, Özbekistan'da ciddi bir muhalif grubun olmamasına, hükümet tarafından icra edilen baskı politikalarına, Hizb'ut-Tahrir'in Kerimov'u din düşmanı olarak tanımlamasının halk nezdinde değer görmesine ve örgütün tebliğ dayalı cihadi benimsediğini iddia etmesiyle elde edilen çekici ideolojik yapısına bağlanmıştır (Karaginannis, 2006a: 263-264). Esasen bu tespitler doğru olmakla birlikte eksiktir. Zira Özbekistan, İslam'a olan bağlılık bakımından bölgedeki diğer cumhuriyetlerden ayrılmaktadır. Özbeklerin yerleşik hayata ilk geçen halklardan biri olması, İslam'ı daha erken bir zamanda tanımlarını sağlamış ve İslam şeriatına diğer Türkistan halklarına kıyasla daha bağlı olmalarına sebebiyet vermiştir (Dilmaç, 2019: 32). Ayrıca Özbekistan, İslam medeniyetinin canlı olarak yaşadığı, Taşkent ve Buhara gibi önemli İslam kültür merkezlerinin yer aldığı ve tarih boyunca İslam alimlerinin yetiştiği bir coğrafya olduğu için İslam'ın daha köklü şekilde yerleştiği bir ülkedir (Dilmaç, 2019: 34). Diğer cumhuriyetlere kıyasla Özbekistan'ın İslam'a bağlılığına bir dış faktör olarak Sovyetler Birliği'nin din konusunda Özbekistan'ı öze alan politikaları da sebep gösterilebilir. Zira Sovyet döneminde Özbekistan'da İslam, ciddi anlamda baskı altında olsa da bir takım siyasi hedefler doğrultusunda diğer cumhuriyetlere nazaran daha serbest bırakılmıştır. Örneğin Türkistan'daki tek resmi din örgütlenmesi olan "Orta Asya ve Kazakistan Müslümanlarının Dini İdaresi" Taşkent'te yapılandırılmıştır (Er, 2020: 109). Diğer yandan Sovyetler Birliği'nde tek dini yayın Özbekistan'da çıkartılmış, en çok camii Özbekistan'da faaliyet göstermiş ve Taşkent, Semerkant ve Buhara kentlerinde çok sayıda dini konferans ve toplantı düzenlenmiştir. Sovyetler Birliği'nin Müslüman ülkelerle ilişkileri önem arz ettiği zamanlarda Özbekistan bir vitrin olarak kullanılmış (Er, 2020: 109) ve komünizmin dini hayata engel olmadığı mesajı verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Monteil Vincent'ten aktarma yapan Dilmaç'ın, fanatik tutum bakımından Özbeklerin farklı olduğunu söylemesi (Dilmaç, 2019: 33) yanlış bir tanımlama olmayacaktır. Zira Hizb'ut-Tahrir'in Özbekistan'ı bir merkez haline getirmesi ve diğer cumhuriyetlerdeki örgüt yapılanmalarının da ağırlıklı olarak Özbeklerin yoğun olduğu şehirlerde yürütülmesi bahsi geçen açıklamaların bir tezahürüdür. Diğer cumhuriyetlerdeki yapılanmalar anlatılırken bu durumdan ayrıca bahsedilecektir.

Örgüt, diğer yandan güçlü propaganda ağı sayesinde gayri resmi düzeyde kitaplar ve bildiriler dağıtmakta ve insanları mobilize etmeyi amaçlamaktadır. Bu konjonktürde Hizb'ut-Tahrir, Özbekistan'da ciddi bir kitle oluşturmuş ve baskıcı rejime karşı güçlü bir siyasi muhalefet olma unvanını elde etmiştir. Ancak belirtilmesi gereken bir diğer husus, Hizb'ut-Tahrir'in fikirlerini benimsemeyen kişilerin de otorite karşıtı olarak Hizb'ut-Tahrir'in yanında yer almalarıdır (Saparbek, 2018: 98). Zira bu kişiler fikirlerini yaşatabileceği bir siyasi oluşumun mevcut olmaması hasebiyle Hizb'ut-Tahrir saflarında yer almakta ve hükümete karşı mücadele vermektelerdir. Ancak Özbekistan'daki Hizb'ut-Tahrir'in üye sayısı ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. 1999 yılında eski Ulusal Güvenlik Servisi görevlisi olan Zukhriddin Hüssidinov tarafından Hizb'ut-Tahrir'in Özbekistan'da 7000 civarı üyesi olduğu açıklanmıştır (Saparbek, 2018: 101). 1999'dan bugüne dini söylemlili oluşumlara artan sempatinin ve radikalleşme eğilimlerinin varlığı da göz önüne bulundurulduğunda bu sayının çok daha fazlasının Özbekistan nezdinde faaliyet gösterdiği yorumu yapılabilir. 2002 yılında The Nation isimli platformda aktarılan göre ise örgüt liderleri Özbekistan'da en az 80.000 üyesi olduklarını iddia etmekteledir (Khatchadourian, 2002: <https://shorturl.at/ekwCH>). Bunun yanında hapisanelerde de ciddi bir üye sayısı olup, 2015 yılında Hizb'ut-Tahrir'in verdiği bilgilere göre bu sayı 6000'den fazladır (Hizb'ut Tahrir, 2015a: shorturl.at/jnoCX). Bu meyanda örgüt, üyelerinin salt Hizb'ut-Tahrir'e üye oldukları için rejim tarafından tutuklandıkları hakkında sürekli yazı yayımlamakta ve bu durumdan şikayet etmektedir. Ayrıca Hizb'ut-Tahrir'in belirttiğine göre mahkumiyeti biten üyeler dışarı çıktıktan sonra örgüt ile çalışmayı reddetmekte ve üstelik yönetim ile birlikte pazarlık yaparak ajanlık faaliyetlerine girişmekteledir (Hizb'ut Tahrir, 2010a: shorturl.at/pxAI5).

İslam Kerimov'un sert ve baskıcı yapısı bilinmektedir. Özbekistan'ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra Kerimov, tüm muhalif grupları susturmuş ve dini söylemlili oluşumlara, radikal gruplara ve terör örgütlerine karşı savaş açmıştır. Buna karşılık Hizb'ut-Tahrir de Kerimov'u en azılı düşmanlarından biri olarak nitelendirmiştir (Hizb'ut Tahrir, 2015b: shorturl.at/begpH). 2016 yılına gelindiğinde ise Kerimov hayatını kaybetmiş ve yerine cumhurbaşkanı olarak Şevket Mirziyoyev gelmiştir. Mirziyoyev cumhurbaşkanı olduğunda Özbekistan'ın demokratikleştirildiğine, reform paketlerinin uygulamaya konulduğuna ve yolsuzlukla mücadele edildiğine dair yorumlar yapılmıştır (Halmuradov, 2021: shorturl.at/ikJV2). Ancak Hizb'ut-Tahrir için Mirziyoyev hükümeti, Kerimov yönetiminden farklı değildir. Yapılan bazı tutuklamalar üzerine Özbekistan'ın Kerimov dönemine geri

döndüğüne dair açıklamalar da yapmıştır (Mansur, 2021: shorturl.at/rsw08). Örgüt tarafından bahsi geçen açıklamaların hatırı sayılır bir yeri vardır zira Mirzoyev dönemiyle başlayan yumuşama politikaları ekseninde Eylül 2021’de Sovyet döneminden beri sürdürülen başörtüsü yasağı kalkmış ve dini baskılar bir nebze olsun gevşetilmişti. Ancak Aralık 2021 itibarıyla ortaya atılan iddialara göre Mirziyoyev yönetimi, yeni bir kanunla beraber kamu çalışanlarının İslami kurallara göre giyinmesini, başörtüsü takmasını ve uzun etek giymesini yasaklamıştır (Mepanews, 2021: shorturl.at/qGRUX). Halk üzerindeki dini baskıların devam etmesi ve insanların inançlarını özgürce yaşamalarının önüne geçilmesi, Hizb’ut-Tahrir gibi köktendinci grupların ve gayri resmi dini söylemli oluşumların itibar görmesine fayda sağlayacak politikalarlardır.

Hizb’ut-Tahrir’in Türkistan’daki merkezi yapılanması her ne kadar Özbekistan olarak nitelendirilse de örgüt, Özbekistan’a yerleştikten kısa bir süre sonra faaliyetlerini Fergana Vadisi’ndeki sınır komşusu olan Kırgızistan’a kaydırmıştır. Bu çerçevede bir sonraki alt başlıkta örgütün Kırgızistan yapılanması incelenecektir.

2. 2. Kırgızistan

Sovyetler Birliği’nden bağımsızlığını elde ettikten sonra sorunlu da olsa demokratik bir yönetime sahip olan ve Batılı akademisyenlerce bölgenin en demokratik ülkesi sayılan Türk Cumhuriyeti Kırgızistan’dır (Joldoshev, 2010: 176). Kırgızistan, dinsel yaşayış bakımından da temelde diğer cumhuriyetlerden farklılaşmaktadır. İnsanların inançlarını yaşayabildiği ve dini gereklerini özgür biçimde yerine getirebildiği bir Türk Cumhuriyeti’dir. Bu özgürlük, 1991’de kabul edilen “Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar” yasası ile sağlanmıştır. Bahsi geçen yasa ile din ve devlet işleri de birbirinden ayrılmış ve buna ek olarak 1993’te laiklik anayasaya eklenmiştir. Bu bağlamda halkın inançlarını özgürce yaşayabilmesi sağlanırken, devletin resmi kurumsal yapısı içinde de dini bir yapının kurulamayacağı açıkça belirtilmiştir (Demircioğlu, 2021: 126-127).

Kırgızistan, nüfusunun dini inanışları bakımından Fergana üzerinden sınır komşuları olan Özbekistan ve Tacikistan’dan farklılaşmaktadır. Zira Kırgızistan’ın yaklaşık %20’si Ortodoks Hristiyan (Özlü, 2015: 100) olup bu Hristiyan bölüm ağırlıklı olarak ülkenin kuzey bölgelerinde yaşamaktadır. Diğer yandan Şekil 1’de görüldüğü üzere ülkenin güneyinde bulunan Oş ve Celalabad şehirlerinde de Özbek nüfus yüksek yoğunlukta.

Şekil 1: Oş ve Celalabad Şehirlerindeki Özbek Nüfus

(Tavukcu, 2021: shorturl.at/cnHM5)

Kırgızlar, ağırlıklı olarak Sünni-Hanefi Müslüman (Özlü, 2015: 100) olması dolayısıyla dini inanış açısından Özbekler ile benzerdir. Ancak radikal dini söylemli hareketlerin hitap edebildiği kitleler, Özbekistan ve diğer cumhuriyetlere kıyasla Kırgızistan’da daha azdır (Bozbey, 2011: 24). İslami hareketlerden ziyade Kırgızistan, misyonerlik faaliyetleriyle ön plana çıkmıştır. Etnik olarak Rus, Alman ve Korelilerin bulunması, Hristiyan misyonerlere nüfuz alanı oluşturmada kolaylık sağlamaktadır (Pay, 2008: 256). Kırgızistan’ın Türk Cumhuriyetleri içerisinde ekonomik olarak en fakiri olması gibi sosyal ve ekonomik sebepler ve ülkede radikal dini hareket olarak nitelendirilenler hariç, yetkili makamlardan izin alan her türlü dini akımın bir kısıtlamaya uğramaksızın serbestçe faaliyet gösterebilmesi, misyonerlik faaliyetlerinin ülke içinde yürütülmesinin yolunu açmaktadır (Pay, 2008: 256). Ancak ülke içinde bahsi geçen İslami hareketler hiç yok değildir. Özbekistan’da Kerimov’un Hizb’ut-Tahrir’e yönelik baskıcı politikalarının akabinde Kırgızistan’ın Oş ve Celalabad şehirlerindeki akrabalarına sığınan Özbek Hizb’ut-Tahrir üyeleri, fikirlerini dile getirmenin yanında burada bulunan Özbekleri de kendi yanlarına

çekmeye çalışmış ve Kırgızistan'da örgütün ilk hücrelerini oluşturmaya başlamışlardır (Botakarayev, 2019: 187). Örgütün Kırgızistan'daki ortaya çıkışında olduğu gibi gelişen süreç içerisinde de üyeleri genel olarak Özbeklerden oluşmuştur (Botakarayev, 2019: 191). Ancak örgütün Kırgızistan'da ne kadar üyeye sahip olduğu belli değildir.

Hizb'ut-Tahrir'in Kırgızistan'a sıçradıktan sonra buradaki tutulma ve desteklenme sebeplerine yine Karaginannis'in fikirleri perspektifinden bakarsak, Özbekistan'da olduğu gibi Kırgızistan'da da ilk sebebe ekonomik konjonktür yerleştirilmiştir (Karaginannis, 2005: 141). Gerçekten de Kırgızistan'daki güvenlik güçlerinin iddialarından aktarılanlara göre, ülke içindeki Hizb'ut-Tahrir üyelerinin %90'ı işsiz, %60'ı düşük eğitimlidir ve üyelerin %70'ini gençler oluşturmaktadır (International Crisis Group, 2003: shorturl.at/rzQS8). Karaginannis'e göre bu yapının sağlamlığında kitaplar ve broşür dağıtımıyla gerçekleştirilen mobilizasyon, camilerde ve dini kurumlarda gayri resmi şekilde yapılan güçlü örgüt propagandası ve Kırgızistan'daki tekelci siyasi parti sisteminin varlığı etkili olmuştur (Karaginannis, 2005: 144). Zira Özbekistan başlığı altında örneği verildiği üzere, bağımsız bir siyasi sistemin yokluğu rejim karşıtı olan insanları Hizb'ut-Tahrir'e manevi bir bağ duymasa bile alternatif olduğu için örgütü desteklemeye itmektedir. Son olarak örgütün "henüz" şiddete dayanmayan ve söylemde reddedilen politik metodolojisi de Kırgızistan için çekici olmaktadır (Karaginannis, 2005: 146).

2005 yılında gerçekleştirilen Lale Devrimi⁵ (Bozkurt, 2006: 121) sürecinde Hizb'ut-Tahrir'in etkileri görülmektedir. Örneğin en güçlü hükümet karşıtı gösterilerin bazılarının düzenlendiği Celalabad'da örgütün okullarda daha fazla İslami eğitim ve cinsiyet ayrımı gayesiyle çağrıda bulunan bir dilekçe için 20.000 imza topladığı bildirilmiştir. Şubat 2005 parlamento seçimlerinde ise Hizb'ut-Tahrir'in bu görüşünü benimseyen adaylar, açık bir şekilde örgütten destek almıştır (Baran, 2005: shorturl.at/imxC1).

Kırgızistan'da kadınlar tarafından da örgüte ciddi bir ilgi duyulmaktadır. 2009'da verilen bilgilere göre ülkede tahmini 2000 civarı örgüt üyesi kadın bulunmaktadır (International Crisis Group, 2009: shorturl.at/fBR68). Günümüzde de bu yüksek oran devam ediyor olacak ki Hizb'ut-Tahrir, Merkezi Medya Ofisi'ndeki Kırgızistan ile ilgili birçok başlığında kadınlara yer ayırmış ve "Kırgızistan Cumhurbaşkanı Caparov, Dava Kadınlarını Tutuklamakla Daveti Durduramayacak" (Hizb'ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi, 2021a: shorturl.at/dCJRZ) "Kırgızistan Hükümeti, Aşırı Suçlamasıyla İffetli Müslüman Kadınları Hapse Atıyor!" (Hizb'ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi, 2021b: shorturl.at/IBKRW) gibi başlıklar altında kadın üyelerinin tutuklandığına dair hükümeti suçlayıcı yazılar yazmıştır.

Geçmiş dönem Özbek lideri İslam Kerimov, muhalifleri sindirme adına İslami hareketlerin tümüne savaş açarken bölge devletlerinin de benzer mücadele politikalarını benimsemesini istemiştir. Kırgız hükümeti ise, ülke içindeki İslami hareketlere diğer bölge devletleri ile karşılaştırıldığında daha hoşgörülü davranmıştır (Bozbey, 2011: 32-33). Bu sebeple Kırgızistan gibi devletler Kerimov tarafından terörizme karşı yumuşak davranmakla suçlanmış ve Özbek yönetimi istediği politikaları zorla empoze etmek için gaz kartını da kullanmayı ihmal etmemiştir. Ayrıca Özbekistan İslami Hareketi'ne (ÖİH) karşı mücadele adı altında Kırgızistan'ın köyleri de 1999 yılında Özbek savaş uçakları tarafından bombalanmıştır (Omeliçeva, 2009: 902). Ağustos 1999'da ise 2000 kişilik ÖİH grubu, Batken üzerinden Özbekistan'a geçiş için güvenli geçiş talebinde bulunmuştur ve bu talep Kırgız yönetimi tarafından kabul edilmediği için ÖİH, Batken'e saldırmıştır (Demircioğlu, 2021: 129). Bu minvalde Kırgızistan'ın da aşırılıkçı oluşumlara karşı mücadeleci yöntemleri benimsediği ve muhalif alternatifler ile radikal yapılanmalara karşı baskı politikaları uyguladığı söylenebilir. Sonuç olarak 2003 yılında Hizb'ut-Tahrir'in faaliyetleri Kırgızistan'da yasaklanmıştır (Kudryavtseva, 2017: <https://shorturl.ae/NuLm9>). 2013 yılında Kırgız güvenlik güçleri, herhangi bir terör faaliyetine karışmamış ancak Hizb'ut-Tahrir ile bağlantısı olan çok sayıda kişiyi göz altına almış (Düzdaban, 2019: 177), 2017 yılında Hizb'ut-Tahrir'in web sayfaları da dahil olmak üzere aşırılıkla bağlantılı olan web sayfaları yasaklanmış ve biri örgütün yerel lideri olduğu iddia edilen kişi olmak üzere on bir kişi tutuklanmıştır (American Foreign Policy Council, 2020: 6).

2. 3. Tacikistan

Tacikistan, Sovyet sonrası dönemde, ülke yönetimi için ortaya koyulan seçenekler açısından seküler ve İslami yönetim modelleri arasında tartışmalara ev sahipliği yapmıştır. 9 Eylül 1991'de, Nabiyev dönemi (1991-1992)

⁵ Lale Devrimi, literatürde "Renkli devrimler" olarak bilinen Batı yanlısı iktidar değişimlerinin 2005 yılında Kırgızistan'da yaşanan örneğidir. Genel bağlamda eski Sovyet coğrafyalarındaki ülkelerde Batı destekli muhalefetin desteklenerek iktidara taşınması ve Sovyet ardılı Rusya'nın zayıflatılma politikasıdır.

başlamış ve Nabiyev'e karşı çıkan isyanlar, ülkeyi 1992-1997 arasında kanlı bir iç savaşa götürmüştür. İç savaşın oluşmasında dini söylemli hareketlerin etkilerinin olması bir yana iç savaş, bahsi geçen hareketlerin buluşma noktası olmuştur (Akdoğan, 2014: 78). Ülke, iç savaşın ardından içerde; işsizlik ve yoksulluk gibi ciddi yapısal problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum da hali hazırda bir alt yapısı olan dini söylemli oluşumların güçlerini artırmalarına sebebiyet vermiştir (Demircioğlu, 2021: 136). Diğer yandan Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede gücünün azaldığını gören Rusya hem zaman kazanabilmek hem de ABD/Avrupa Birliği (AB) ve Çin gibi diğer güçlerin bölgede nüfuzlarının yerleşmesini engellemek için Tacikistan'da iç karışıklığı bir yöntem olarak kullanmıştır (Kafkasyalı ve Tacibayev, 2012: 260-261). Bu minvalde ülkedeki dini söylemli hareketlere olan yatkınlık ve rejime karşı mücadelede bu hareketlerin alternatif olması dolayısıyla radikal gruplar, Tacikistan'da oldukça etkin olmuş ve hatırı sayılır bir taban oluşturmuşlardır. Bu hareketlerden biri de bölgedeki diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Hizb'ut-Tahrir'dir.

Hizb'ut-Tahrir, ilk faaliyetlerinin görüldüğü Özbekistan ve Kırgızistan'dan sonra 1990'ların ikinci yarısında Tacikistan'a da sızmış ve burada yapılanmasını oluşturmaya başlamıştır. Bu yıllarda ülkenin zaten karışık olması ve dini söylemli radikal grupların etkinliği sebebiyle Tacik yetkililer, Hizb'ut-Tahrir'e karşı sert önlemler almış ve örgütü ÖİH'den bile daha tehlikeli bir yapı olarak benimsemiştir. Örgütün Kerimov rejimine karşı muhalefet oluşturması ve Tacikistan içinde de o yıllarda sempatan ve üye toplamak dışında ciddi bir faaliyete girişmemesine rağmen Tacik yetkililer, camiiler, dini kurumlar ve yerel makamlar aracılığıyla örgüt karşıtı propaganda yaparak halkı örgütten uzak tutmaya çalışmış ve örgüt üyelerini tutuklamıştır (Matveeva, 2001: 143-144). 1999 yılında yasa dışı bir grup olarak ilan edilen örgüt, izlenen baskı ve karşı-mücadele politikalarına rağmen gün geçtikçe gücünü ve Tacikistan'daki yapılanmasını artırmıştır (Karaginannis, 2006b: 4).

Karaginannis, Hizb'ut-Tahrir'in bölgedeki diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Tacikistan'daki yükselişini de incelemiştir. Buna göre, ilk olarak politik düzensizlik, kurumsal bozukluk ve ekonomik sıkıntılar gibi sosyal, hayal kırıklığı yaratan yapısal problemler temel sebepler olarak belirtilmiştir. Karaginannis'e göre örgütün yükselişine etki eden sebeplerden biri de örgütün ciddi propaganda gücüdür (Karaginannis, 2006b: 5-7). Temelde toplantı, broşür, kitap ve bildiri dağıtımı gibi yürütülen propaganda çalışmalarında ülke içindeki toplumsal eşitsizlikten ve buna karşın örgütün sosyal ve ekonomik hedeflerinden, enerji kesintilerinden, sosyal ve dini konulardan ve örgütün Tacikistan'daki amaçlarından bahsedilmektedir (Akdoğan, 2014: 149-150). Ayrıca bu broşür veya bildiriler Tacikçe, Özbekçe ve Rusça olarak basılmakta, böylece toplumun her kesimine ulaşmaya çalışılmaktadır (Karaginannis, 2006b: 5). Diğer yandan bölgedeki tüm cumhuriyetlerde olduğu gibi sağlam bir siyasi sistemin yokluğu ve muhalefet kurumlarının eksikliği dolayısıyla ortaya çıkan demokrasi açığı, güçlü bir zemini bulunan Hizb'ut-Tahrir'in çözüm odağı olarak algılanmasına ve hem fikirlerini benimseyen hem de benimsemeyen kişilerin bu örgüte destek olmalarına sebep olmaktadır. Ek olarak çizilen İslam çerçevesi, yaşanan ekonomik ve sosyal bozuklukların laiklik ile bağdaştırılması, Hilafet ile tüm sosyal problemlerin üstesinden gelinebileceği düşüncesi, Çeçenistan ve Filistin meselelerine destek sağlanması ve çekici ideolojik yapısı dolayısıyla örgütün Tacikistan'daki sempatan ve üye sayıları artmıştır (Karaginannis, 2006b: 10-11).

Tacik hükümeti ise örgüte karşı mücadeleyi öncelikler arasında belirlemiş ve bu bağlamda örgütün yasadışı ilan edilmesinden sonra sadece 2000 yılında 120 kişiyi tutuklamıştır (Akdoğan, 2014: 150). Bu dönemlerde Tacikistan İslam Rönesans Partisi'nin de modernleşme hareketleriyle birlikte çözülmeye başlaması ve taraftarlarının Hizb'ut-Tahrir ekseninde bir araya gelmesiyle örgüt, gündün güne güçlenmiş; hükümet de baskı ve tutuklamalarını artırmıştır (Akdoğan, 2014: 150). Bu bağlamda örgütün açıkladığı verilere göre 2010 yılında hapisanede 300 üyesi bulunmaktaydı (Hizb'ut Tahrir, 2010b: <https://shorturl.ae/UZxTt>). Bahsi geçen baskılar dolayısıyla örgüt, 2012 yılında Tacik yönetiminden "Tacikistan diktatörü ve mücrim hükümeti" diye bahsetmiş ve İmamali Rahman'ın o dönemki Özbek lider Kerimov'dan farksız olduğunu açıklamıştır (Hizb'ut Tahrir, 2012: <https://shorturl.ae/IW9SL>).

Son olarak örgüt, yasaklanmış bir grup olarak Tacikistan'da baskı altında tutulduğu için etkisiz hale getirilmiştir. Belli bir üye kapasitesi olmasıyla birlikte ciddi bir faaliyet yürütmekte ve medyatik olaylar gerçekleştirmemektedir. Ayrıca örgüt, aktif olarak görüş belirttiği resmi sitesinde de Tacikistan ile ilgili 2013'ten Haziran 2022'ye kadar herhangi bir paylaşımında bulunmamıştır. Ancak 2022 başı itibarıyla Afganistan'daki dengeler değiştiği için mevcut konjonktürde demografik olarak karışık olan ve Afganistan'a sınır komşusu bulunan Tacikistan, yeniden karışmaya müsait bir yapıdadır. Bu bağlamda önümüzdeki günlerde diğer radikal unsurlarla birlikte Hizb'ut-Tahrir de faaliyetlerini artırabilme ve ülke içindeki yapılanmasını yeniden güçlendirebilme potansiyeline sahiptir.

2. 4. Kazakistan

Komünist ideolojinin çökmesiyle birlikte, İslami uyanışın yaşandığı cumhuriyetlerden biri de Kazakistan olmuştur. Bu minvalde Kazak köylerinin sosyo-ekonomik sorunları, Kazakların hızlı bir şekilde kutuplaşmaları, yolsuzluk, gelenekçilerin Batı değerlerini reddetmeleri ve Özbekistan, Mısır, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi dış faktörlerin etkileri gibi dinamikler ekseninde Kazakistan'da da köktenci ve aşırılıkçı dini söylemli oluşumlar boy göstermeye başlamıştır. Özellikle Özbeklerin bulunduğu Kazakistan'ın güney bölgelerinde bu oluşumlara daha fazla rağbet gösterilmiştir (Botakarayev, 2019: 110-111). Esasen bu köktenci akımlardan biri olan Hizb'ut-Tahrir de Kazakistan'a Özbekistan'dan örgüt üyelerince getirilmiştir.

Kazakistan'da Hizb'ut-Tahrir'in ortaya çıkış tarihi olarak 1998 yılı işaret edilmektedir ve 2004 yılında örgüt üye sayısı 1000 kişi olarak bildirilmiştir (Karaginannis, 2006c: 24). Genelde broşür, bildiri ve kitap dağıtımı gibi propaganda faaliyetleri ile üye toplamaya çalışan örgüt, ağırlıklı olarak Kazakistan'ın güney bölgelerinde Kazakça, Özbekçe ve Rusça yazılmış belgelerin dağıtımını yapmaktadır. Aslında Kazak yetkililer, başlangıç aşamasında Hizb'ut-Tahrir'in faaliyetlerini pek önemsememişler ancak özellikle 11 Eylül sonrasında dini söylemli oluşumlara karşı baskıcı bir tutum geliştirmişlerdir (Karaginannis, 2006c: 24). Örneğin 2003 yılının Nisan ayında, Hizb'ut-Tahrir üyesi olarak nitelendirilen 2 kişi aşırılık yanlısı broşür dağıttıkları için gözaltına alınmış ve tutuklanmışlardır. Bu iki kişi için ülkenin dini kışkırtma yasalarına göre yargılanacakları ve ağır bir cezayla karşı karşıya kalacakları belirtilmiştir (Redman, 2003). Ancak bu baskıcı politikalar, örgütün yayılımını engelleyememiş; örgüt, camiiler ve çay evleri gibi yerlerdeki sosyal ilişkileri ve resmi olmayan kuruluşlardaki çalışmalarıyla, insan kaynağı temini için gereken faaliyetlerini yürütmüştür (Karaginannis, 2006c: 25).

Hizb'ut-Tahrir'in Kazakistan'da belli bir yapılanma ağı kurması ve özellikle ülkenin güney bölgelerinde benimsenmesi, Karaginannis tarafından ilk olarak ekonomik konjonktürle ilişkilendirilmiştir. Zira Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan tüm cumhuriyetlerde olduğu gibi Kazakistan'da da ekonomik belirsizlik derinleşmiş ve 2004 yılına gelindiğinde toplam nüfusun %23'ünün geliri, asgari geçim seviyesinin altına düşmüştür (Karaginannis, 2007: 305). Gerçekten de bölgesel ekonomi açısından Kazakistan incelendiğinde Rus nüfusun ağırlıklı yaşadığı kuzey bölgelerinde petrol ve makine sanayi gibi getirisi yüksek ekonomi faaliyetleri yürütülürken güney kesiminde ağırlıklı olarak pamuk, pirinç, balıkçılık ve ormancılık gibi genel tarım ürünlerinin üretimi yapılmaktadır (Avrasya Uygulama ve Araştırma Merkezi: <https://shorturl.ae/mkNCA>). Bu ekonomik yapı, ülkeyi eşitsiz bir hale getirdiği için kalkınmayı teşvik etme amacıyla güneye özel yatırım fonları ayrılrsa da genel olarak Nazarbayev yönetiminin yapısal sorunlara cevap verememiş oluşu Hizb'ut-Tahrir'in ekonomik açıdan bir seçenek olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur (Karaginannis, 2007: 306). Karaginannis tarafından örgütün propaganda ve iletişim ağları da başarılı olarak değerlendirilmiş ve bu bağlamda halk tarafından örgütün benimsenmesine hizmet ettiği söylenmiştir. Ayrıca Kazakistan rejiminin otoriter tutumu, ülke içindeki muhalefet eksikliği ve klanlar arası adaletsizlik gibi sorunların örgüt tarafından kullanılması, bu sorunlara karşın İslam şeriatı ekseninde çözüm önerileri iddiası ve en nihayetinde örgütün çekici ideolojik yapısı Hizb'ut-Tahrir'in Kazakistan'da yapılanmasına ve Kazaklar arasında da yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Karaginannis, 2007: 306).

Kazakistan yönetimi, 2005 yılında Hizb'ut-Tahrir'in faaliyetlerini yasakladıktan sonra örgüte karşı baskılarını artırmıştır. Örgüt, şiddete ve terör eylemlerine yönelmiyor olmasına rağmen tutuklanan üyeleri nispeten ağır cezalara çarptırılmıştır. Örneğin 2014 yılında Hizb'ut-Tahrir'e üye 5 kişiye Almatı'daki bir mahkeme tarafından 6 ila 7,5 yıl arası hapis cezaları verilmiştir (RFE/RL's Kazakh Service, 2014: <https://shorturl.ae/5oem5>). Bu bağlamda yürütülen baskıcı politikalar ekseninde örgütün etkisiz hale getirilmiş olduğu söylenebilir. Aslında bahsi geçen yapısal problemler dolayısıyla örgütün belli bir tabanı olsa da Kazakistan'daki Hizb'ut-Tahrir, Özbekistan ile kıyaslanamayacak düzeyde daha düşük seviyededir. Zira belli başlı problemler olsa da elindeki petrol avantajı dolayısıyla Kazakistan, Türkistan'daki cumhuriyetler arasında ekonomik açıdan en güçlü ülkedir. Bu bağlamda örgüt, yönetim açısından ciddi bir tehdit oluşturmamaktadır. Ancak hem otoriter ve muhalefet kabul etmeyen yönetim anlayışı hem de İslami akımlara karşı uygulanacak politikalarındaki büyük güçlerin etkileri Kazakistan'da örgütün faaliyetlerinin yasaklanmasına ve baskıcı politikaların uygulanmasına sebep olmuştur.

2. 5. Türkmenistan

Hizb'ut-Tahrir'in Türkistan'daki yapılanması açısından incelenen son ülke Türkmenistan'dır. Ancak en başından belirtilmelidir ki Türkmenistan'da kayıtlı hiçbir laik veya dini siyasi parti bulunmamaktadır. Dini ve siyasi faaliyetler,

büyük oranda yereldeki mollalar arasındaki rekabette kısıtlanırken, hiçbir siyasi partinin örgütlenmesine ve çalışma yürütmesine izin verilmemektedir. Bu toplumsal kapalılık dolayısıyla Türkmenistan, herhangi bir dini söylemli oluşumun kolayca örgütlenemeyeceği tek Türk Cumhuriyeti olarak nitelendirilebilir (Saparbek, 2018: 72-73). Türkmenistan'ın bu yapısı, dini söylemli oluşumlar nezdinde muhalefet örgütlenmesini engellerken; bu grupların varlığı veya yokluğu hakkındaki sağlıklı bilgiye ulaşmayı da engellemektedir. Bu bağlamda eldeki kısıtlı bilgiler ekseninde Hizb'ut-Tahrir'in Türkmenistan'daki çalışma kampları ve hapisanelerde faaliyet göstermeye çalıştığı ancak oldukça etkisiz bir görünüm sergilediği söylenebilir (Jabeen, 2011). Esasen Hizb'ut-Tahrir de Türkmenistan'da bir faaliyeti olduğundan bahsetmemiş, aksine Türkmenistan'ı bölgedeki en kapalı ülke olması dolayısıyla kinayıcı ve suçlayıcı mesajlar içeren açıklamalarda bulunmuştur (Hizb'ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi, 2018: <https://shorturl.ae/TLNrh>).

SONUÇ

Hizb'ut-Tahrir'i ve Hizb'ut-Tahrir'in Türkistan'daki faaliyetlerini genel olarak açıklamayı amaçlayan bu çalışmada öncelikle Hizb'ut-Tahrir'in kuruluşu, ideolojisi ve dış siyaset algısına değinilmiş ve akabinde Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan ve Türkmenistan'daki örgüt faaliyetleriyle ilgili genel bir çerçeve çizilmiştir. Aktarılan bu bilgiler ışığında, önce Çarlık ve sonra da Sovyetler Birliği dönemiyle İslam'ın baskılanmasının, Sovyet sonrası dönemde radikal gruplara değer verilmesiyle sonuçlandığı söylenebilir. Zira ortaya çıkan dinsel ve ideolojik boşluk, muhalefet kabul etmeyen otoriter yönetimlerle birleşince bölge halkı, gayri resmi oluşumlara sıcak bakmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği sonrası bölge genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, siyaset kurumlarının bozukluğu, yapısal problemler, iyi yürütülen örgüt propagandası ve örgütün ideolojik olarak çekici bir yapısının bulunması gibi sebepler de Hizb'ut-Tahrir'in Türkistan'a yerleşmesine ve burada tutunmasına sebep olmuştur.

Hizb'ut-Tahrir, Türkmenistan haricindeki tüm cumhuriyetlerde hatırı sayılır bir seviyeye ulaşmıştır. Örgüt, yürütülen karşı mücadele politikalarıyla birlikte zayıflatılmış olsa da çekici ideolojik yapısı hasebiyle bölgede hala yüksek miktarda sempatzana sahiptir. Küresel ekonomik problemler, özellikle gelişmekte olan ülkeleri daha ciddi etkilediği için bölge halkı açısından yaşanan hayat pahalılığı insanları hayal kırıklığına uğratmaktadır. Bu minvalde yüksek seviyede sempatzana ve belli bir alt yapıya sahip Hizb'ut-Tahrir, sunduğu ve sunacağı programlı ekonomik vaatlerle bölgesel desteğini artıracak bir potansiyele sahiptir. Bunun yanında bölgesel dini baskı da hala devam etmekte ve insanlar dinini özgürce yaşayamamaktadırlar. Özbekistan alt başlığında da bahsedildiği üzere Aralık 2021'de getirilen dini kıyafetler ve başörtüsü yasağı bunun bir tezahürüdür. İnsanlar inanışlarını özgürce yaşayamadığında radikal gruplara daha eğilimli olabilir ve meşru devletinden bulamadığını gayri resmi oluşumlardan bekler hale gelebilir. Bu bağlamda inanç ve vicdan özgürlüğünün baskılanması ve toplumsal hayattaki yaşayışının engellenmesi, Hizb'ut-Tahrir'in özelde Özbekistan ve genelde Türkistan'da varlığını daha sağlam zemine oturtabileceğinin temel sebepleridir.

Ağustos 2021 itibariyle Türkistan'daki mevcut konjonktür değişmiş ve dengeler bozulmuştur. Zira Türkistan'ı doğrudan etkileyebilecek bir konumda olan ve Güney Türkistan bölgesi olarak isimlendirilen Afganistan'da Taliban, Ağustos 2021'de Kabil'i ele geçirmiş ve fiili olarak Afganistan yönetimine hükmetmeye başlamıştır. Hizb'ut-Tahrir ise henüz Taliban ile benzer cihat politikalarını benimsememiş olsa da yönetim anlayışı açısından benzerliklere sahip olan ve iktidarlarının ilk döneminde Taliban kurucusu Molla Ömer'e halifelik teklifi götürmüş bir örgüttür. Ağustos 2021'e gelindiğinde ise Hizb'ut-Tahrir, Taliban'ın salt Afganistan halkını yöneten değil, tüm Müslümanların önderliğini yürütecek hilafeti ilan etmesi gerektiğinden bahsederek; yeniden halifelik teklifinde bulunmuştur. Zaman zaman Taliban'ın uluslararası arenada tanınmak için icra ettiği ılımlı politikalarına eleştirel yaklaşırsa da Hizb'ut-Tahrir'in Taliban'a olan desteği açıktır. Bu bağlamda Taliban'ın bölgedeki yükselişiyle birlikte Hizb'ut-Tahrir'in de güç kazanabileceği ve Taliban benzeri yönetimlerin bölge cumhuriyetlerinde de kurulması için yeniden güçlü çalışmalar içine girebilme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Son olarak küresel güçlerin güç mücadeleleri de Hizb'ut-Tahrir'in Türkistan'daki yapılanmasını etkileyebilir. Zira bugün fiili olarak Taliban yönetiminde bulunan Afganistan; ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçlerin reel-politikleri doğrultularında planlar kurduğu bir ülkedir. Bu bağlamda Afganistan üzerinde yaşanacak güç mücadeleleri; bölgeye sınırı bulunan Türk Cumhuriyetleri'ni ve Tacikistan'ı doğrudan etkileyebilir. Öyle ki bahsi geçen güç mücadeleleri, bu cumhuriyetler üzerinden de yürütülebilir. Böyle bir konjonktürde bölgede belli bir alt yapıya sahip olan Hizb'ut-Tahrir hem bölgedeki Taliban'dan aldığı destekle hem de yaşanacak güç mücadelesindeki pozisyonuyla var olan gücünü artırırken etkisiz hale getirildiği noktalarda yeniden yükselişe geçebilir.

KAYNAKÇA

- Abedin, M. (2005). Inside Hizb ut-Tahrir: An Interview with Jalaluddin Pater, Leader of Hizb ut Tahrir in the UK. *The Jamestown Foundation*. 2/8, (03.01.2022) <https://jamestown.org/interview/inside-hizb-ut-tahrir-an-interview-with-jalaluddin-patel-leader-of-hizb-ut-tahrir-in-the-uk/>
- Ahmed, H. ve Stuart, H. (2009). *Hizb ut Tahrir Ideology and Strategy*, The Center for Social Cohesion, London.
- Akdoğan, S. (2014). *Orta Asya'da Radikal İslam Tacikistan Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Trakya Üniversitesi*.
- Aktaş, A. (2021). "Hizb-ut Tahrir Yapılanması Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: Özbekistan ve Türkiye Örneği", *Harran İlahiyat Dergisi*, /45, 76-97. <https://doi.org/10.30623/hij.952974>
- American Foreign Policy Council. (2020). Hizb ut-Tahrir. (06.06.2022), https://almanac.afpc.org/uploads/documents/Hizb%20ut-Tahrir%202020%20Website_0.pdf, 1-11.
- Avrasya Uygulama ve Araştırma Merkezi. Kazakistan. (26.05.2022) <https://www.okan.edu.tr/avrasyamerkezi/sayfa/958/kazakistan/>
- Baran, Z. (2005). Radical Islamist in Central Asia. Hudson Institute. <https://www.hudson.org/research/9830-radical-islamists-in-central-asia>
- Botakarayev, B. (2019). *Orta Asya'da Sovyet Dönemi Sonrası İslami Hareketler*. İksad Yayınevi, Ankara.
- Bozbey, İ. A. (2011). "Quo Vadis Kırgızistan?: Sovyet Sonrası Kırgızistan'da İslami Hareketler", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 6/11, 18-50.
- Bozkurt, G. S. (2006). "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1/1, 118-138.
- Çelikpala, M. (2006). "Sovyetlerden Günümüze Orta-Asya Kafkasyada Vehhabilik ve Siyasal İslam", *Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya*, (Ed: Y. Demirağ ve C. Karadereli), Palme Yayıncılık, Ankara.
- Demirci, L. (2012). "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11/2, 33-69.
- Demircioğlu, F. (2021). *Komünizm Sonrası Dönemde Orta Asya'da İslamcılık*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dilmaç, T. (2019). *Özbekistan'da Ulus Kimlik-Dış Politika İlişkisi*, 1. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Düzdaban, E. (2019). "Terör ve Radikalizm Çerçevesinde Hizbüt-Tahrir Örgütü'nün Tahlili", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 121/238, 163-180.
- Elmas, Y. (2008). *Hizb'ut Tahrir ve Ercümen Özkan'ın Siyasal ve Dini Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi.
- En-Nebhani, T. M. (2007). *İslami Devlet*, Dar'ul Ummah, Beyrut.
- Er, P. D. (2020), *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'da İslam*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Faruki, T. S. (2014). *Hizb'ut Tahrir ve Hilafet*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Halmuradov, R. (2021). Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev Özbekistan'daki Demokratik Reformların Başlatıcısı ve Uygulayıcısıdır. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. (03.03.2022) <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/cumhurbaşkanı-sevket-mirziyoyev-ozbekistandaki-demokratik-reformların-baslatıcısı-ve-uygulayıcısıdır-analizi-24561>
- Hamsici, M. (2021). Hizb-ut Tahrir: Bazı ülkelerde yasaklanan örgütün Türkiye'deki konumu ne? (06.06.2022). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55752612>
- Hanif, N. (2012). "Hizb ut Tahrir: Islam's Ideological Vanguard", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 39/2, 201-225. <https://doi.org/10.1080/13530194.2012.711037>
- Hizb ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi. (2008). Hizb-ut Tahrir. (27.12.2021) <http://www.hizb-uttahrir.info/tr/index.php/kitap/yayinlar/68.html#C9>
- Hizb ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi. (2018). Türkmenistan Rejimi, İslam Şeriatının Tatbik Edilmesini İsteyen Müslümanlara Zulmediyor!. <https://www.hizb-ut-tahrir.info/tr/index.php/dava-haberleri/di%C4%9Fer/11278.html>

- Hizb ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi. (2021a). Kırgızistan Cumhurbaşkanı Caparov, Dava Kadınlarını Tutuklamakla Daveti Durduramayacak. (03.01.2022) <http://www.hizb-uttahrir.info/tr/index.php/basin-aciklamasi/basin-a%C3%A7iklamalari/15398.html>
- Hizb ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi. (2021b). Kırgızistan Hükümeti, Aşırılık Suçlamasıyla İffetli Müslüman Kadınları Hapse Atıyor!. (03.01.2022) <http://www.hizb-uttahrir.info/tr/index.php/haberyorum/14972.html>
- Hizb ut Tahrir. (2010a). Özbekistan'daki Hizb-ut Tahrir Sorumlusundan Bir Mektup. <https://hizb-ut-tahrir.info/tr/index.php/beyan/%C3%B6zbekistan/918.html>
- Hizb ut Tahrir. (2010b). Hizb-ut Tahrir Siyasi Bir Partidir ve Tacik Yetkililerin Tutukladığı Şebabi İse Birer Fikir Mahkumudurlar. <https://hizb-ut-tahrir.info/tr/index.php/beyan/tacikistan/881.html>
- Hizb ut Tahrir. (2012). Ey Müslümanlar! Korku Engelini Kırmamanın Zamanı Gelmiştir!. <https://hizb-ut-tahrir.info/tr/index.php/beyan/tacikistan/1512.html>
- Hizb ut Tahrir. (2015a). Özbekistan'daki Zorba Kerimov Rejiminin Yeni Cürümleri. <https://hizb-ut-tahrir.info/tr/index.php/beyan/%C3%B6zbekistan/5586.html>
- Hizb ut Tahrir. (2015b). Özbekistan Rejimi İslam Düşmanıdır ve Dolayısıyla “Hizb-ut Tahrir”den Nefret Ediyor. (04.03.2022) <http://www.hizb-ut-tahrir.org/index.php/TR/wshow/2856/>
- Hizb'ut Tahrir. (2006). *Hilafet Devleti'nin Anayasa Tasarısı*. Dar'ul Ummah, Beyrut.
- Hizb'ut Tahrir. (2010). *Hizb'ut Tahrir*. Dar'ul Ummah, Beyrut.
- Hizb'ut Tahrir. (2017). *Hadaratlar Çatışması Kaçınılmazdır*. Dar'ul Ummah, Beyrut.
- Hizb-ut Tahrir Türkiye Vilayeti. (2009). Ey Güvenlik Birimleri: İçinizde hiç dosdoğru bir adam yok mu?. (08.06.2022) <https://www.hilafet.info/html/rsclr/trrs/ba/2009/0024.html>
- Hizb-ut Tahrir Türkiye. (2019). Hizb-ut Tahrir'e Üyelik. (24.02.2022) https://www.hizb-turkiye.com/hizb-ut-tahrir-e-uyelik_p42.html
- Hizb-ut Tahrir Türkiye. (2020). Faaliyet Gösterdiği Ülkeler. (24.02.2022) https://www.hizb-turkiye.com/faaliyet-gosterdigi-ulkeler_p97.html
- International Crisis Group. (2003). Radical Islam In Central Asia: Responding to Hizb-ut Tahrir. ICG Asia Report N058. (04.03.2022) <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan/radical-islam-central-asia-responding-hizb-ut-tahrir>
- International Crisis Group. (2009). Women and Radicalisation in Kyrgyzstan. ICG Asia Report N0176. (04.01.2022) <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/kyrgyzstan/women-and-radicalisation-kyrgyzstan>
- Jabeen, T. (2011). *State and Islam In Turkmenistan (1991-2001)*. (Unpublished Master's Thesis). University of Kashmir.
- Joldoshov, A. (2010). “Kırgızistan'da Demokrasi Sorunu”, *Praksis*, /23, 173-204.
- Kafkasyalı M. S. (2012). “Tacikistan: Kurgusal Kuruluştan Kurgusal Politikalara”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12/1, 239-266
- Karaginannis, E. (2005). “Political Islam and Social Movement Theory: The Case of Hizb ut-Tahrir in Kyrgyzstan”, *Religion State & Society*, 33/2, 137-150. DOI:10.1080/09637490500118638
- Karaginannis, E. (2006a). “Political Islam in Uzbekistan: Hizb ut Tahrir al-Islami”, *Europe-Asia Studies*, 58/2, 261-280. <https://doi.org/10.1080/09668130500481444>
- Karaginannis, E. (2006b). “The Challenge of Radical Islam in Tajikistan: Hizb ut Tahrir al-Islami”, *Nationalities Papers*, 34/1, 1-20. <https://doi.org/10.1080/00905990500504806>
- Karaginannis, E. (2006c). “Political Islam in Southern Kazakhstan: Hizb ut-Tahrir”, *Cental Eurasian Studies Review*, 5/1, 24-27.
- Karaginannis, E. (2007). “The Rise of Political Islam in Kazakhstan: Hizb Ut Tahrir Al Islami”, *Nationalism and Ethnic Politics*, 13/2, 297-322. <https://doi.org/10.1080/13537110701293567>
- Khamidov, A. (2003). “Countering the Call: The U.S., Hizb-ut-Tahrir, and Religious Extremism in Central Asia”, *Brookings Institution*, Analysis Paper, 1-23.

- Khatchadourian, R. (2002). Letter From Uzbekistan. *The Nation*. (27.03.2022) <https://www.thenation.com/article/archive/letter-uzbekistan/>
- Kudryavtseva, T. (2017). List of Terrorist and Extremist Organizations Banned in Kyrgyzstan. *24KG*. https://24.kg/english/48835_List_of_terrorist_and_extremist_organizations_banned_in_Kyrgyzstan/
- Mansur, M. (2021). Özbekistan: Kerimov'un Zamanına Geri Dönüyor!. *Hizb ut Tahrir*. <https://hizb-ut-tahrir.info/tr/index.php/haberyorum/15821.html>
- Matyeeva, A. (2001). "Tajikistan: Evolution of the Security Sector and the War on Terror", *Conciliation Resources*, 133-155.
- Mepanews. (2021). Özbekistan'da Müslümanlara Yönelik Baskı Artıyor: Başörtüsü Yasağı Yeniden Yürürlükte. (26.05.2022) <https://www.mepanews.com/ozbekistanda-musulmanlara-yonelik-baski-artiyor-basortusu-yasagi-yeniden-yururlukte-49640h.htm>
- Omelicheva, Y. M. (2009). "Convergence of Counterterrorism Policies: A Case Study of Kyrgyzstan and Central Asia", *Studies in Conflict & Terrorism*, 32/10, 893-908. <https://doi.org/10.1080/10576100903182518>
- Özlü, Z. (2015). "Kırgız Adı ve İnançları ile İlgili Bazı Bulguların Türk Dünyası Vatandaşlığı Bağlamında Önemi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4/1, 95-104. <https://doi.org/10.7884/teke.418>
- Pay, S. (2008). "Misyonerlerin Kiskacındaki Ülke: Kırgızistan", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, 253-283.
- Rashid, A. (2000). Interview With Leader of Hizb-e Tahrir. *CACI Analyst*. (02.01.2022) <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/7145-analytical-articles-caci-analyst-2000-11-22-art-7145.html>
- Redman, M. (2003). Hizb-ut-Tahrir: Making Inroads Into Kazakhstan?. *CACI Analyst*. <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/8100-analytical-articles-caci-analyst-2003-6-4-art-8100.html>
- RFE/RL's Kazakh Service. (2014). Five Sentenced In Kazakhstan For Being Members of Hizb Ut-Tahrir. (27.03.2022) <https://www.rferl.org/a/hizb-ut-tahrir-kazakhstan-almaty-trial/25441193.html>
- Sabah. (2009). MOSSAD'dan talimat iddiası. (08.06.2022) https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/07/28/mossaddan_talimat_iddiası
- Saparbek, M. (2018). *Orta Asya'da Radikal İslam'ın Doğuşu ve Yükselişi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Sürek, Ş. (2019). *İslâm Fıkhiında Farz-ı Kifâye*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Tavukcu, S. (2021). Türk Devletler Teşkilatı ve Fergana Vadisi'nde İstikrar Sağlanmasının Önemi. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. (25.02.2022) <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/turk-devletler-teskilati-ve-fergnavadisinde-istikrarin-saglanmasinin-onemi-kose-yazisi-25126>
- U.S. Department of State, Foreign Terrorist Organizations. (08.06.2022) <https://www.state.gov/foreign-terrorist-organizations/>
- Yalçınkaya, A. (2006). *Sömürgecilik – Panislamizm Işığında Türkistan*, Lalezar Kitabevi, İstanbul.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).